

ТАРЫХТЫ ОКУТУУДА ОЙ-ЖҮГҮРТҮҮЧҮ ТАПШЫРМАЛАРДЫ КОЛДОНУУ МЕНЕН КОМПЕТЕНТТҮҮЛҮКТҮ КАЛЫПТАНДЫРУУНУН МИСАЛДАРЫ

ФОРМИРОВАНИЕ КОМПЕТЕНЦИИ УЧАЩИХСЯ С ПРИМЕНЕНИЕМ ЛОГИЧЕСКИХ ЗАДАНИЙ НА УРОКАХ ИСТОРИИ

Kozubaeva B.U.

FORMATION OF THE COMPETENCE OF PUPILS WITH THE USE OF LOGICAL TASKS ON THE LESSONS OF HISTORY

Аннотация: Заманбап билим берүү системасынын негизги милдеттеринин бири окуучуларга билим эле бербестен, алардын компетенттүүлүгүн калыптандыруу болуп эсептелет. Андыктан, макалада тарыхый билим берүүдө оозеки жана жазуу жүзүндөгү тапшырмаларды аткаруу менен окуучулардын компетенттүүлүгүн калыптандыруу маселелери каралган. Окуучулардын компетенттүүлүккө ээ болуусу бул объективдүү маселе. Анткени, билимди өздөштүрүүгө караганда компетенттүүлүктү калыптандыруу – узак процесс. Макалада мына ушул процесстин жүрүшүндө окуучулардын компетенттүүлүгүн калыптандыруучу ар кандай тапшырмалар боюнча сунуштар берилет.

Аннотация: Одной из главных задач современного образования является, не только давать знание, но и формировать компетенцию учащихся. Связи с этим в данной статье рассматривается проблема формирования компетенции учащихся с помощью речевых и письменных заданий. Формирование компетенции учащихся это – объективная проблема так, как формирование компетенции в отличии передачи знаний – длительный процесс. В статье приводятся предложения формирующие компетенции учащихся.

Annotation: One of the main tasks of modern education is that to give not only knowledge, but to form students' competence. Therefore, in this article it is dealt with the problem of forming the competence of students with the help of verbal and written assignments. Formation of the competence of students is - objective problem, because, in contrast to the formation of competencies of knowledge transfer - a lengthy process. The article presents the different tasks forming the competence of the students.

Түйүндүү түшүнүктөр: билим, оозеки кеп, ой-жүгүртүү, тапшырмалардын түрлөрү, тест

Ключевые понятия: знание, речь, мышление, виды заданий, тест

Key words: knowledge, language, thinking, types of tasks, the test

«2014-жылды Мамлекеттүүлүктү бекемдөө жылы деп жарыялоо жөнүндөгү» Кыргыз Республикасынын Президентинин Указынын

(1.30.2014.) жана “2013-2017-жылдардын мезгилине Кыргыз Республикасын туруктуу өнүктүрүүнүн улуттук стратегиясынын” (2013-ж.) кабыл алынышы мугалимдердин өз ишмердүүлүгүн мамлекеттүүлүктү бекемдөө үчүн багыттоого өбөлгө түзөт. Келечекте сынчыл ой-жүгүрткөн, ар түрдүү шартка жана социалдык топко ыңгайлашып кете алган компетенттүү инсанды тарбиялап чыгарууда тарых предметинин ролу чоң. Өнүккөн, алдыңкы индустриялуу мамлекеттер да компетенттүү инсанды тарбиялоодо биринчиден гуманитардык багыттагы илимдерге көңүл бөлүүдө. Анткени, инсандын саясий билимдеринин калыптанып, мамлекеттин жараны болуп тарбиялануусуна гуманитардык билимдер чоң таасир этет. Мындан келип чыгып эгемендүү Кыргыз Республикасынын билим берүү системасы Дүйнөлүк билим берүү системасына ыңгайлашуусу талап кылынат. Албетте, улуттук, республикалык өзгөчөлүктөрдү эске алуу менен.

Эгемендүүлүктөн кийин эле республиканын мектептеринде чет өлкөлүк долбоорлордун демилгеси менен окутуунун интерактивдүү методдору жана баалоонун жаңы усулдары колдонула баштады. Анын жыйынтыгында биз компетенттүү инсандарды тарбиялап чыктык, Кыргызстан сынчыл ой-жүгүрткөн жаш кадрлар менен толукталды дегенден алыспыз. Анткени, аталган методдор мугалимдер тарабынан кеңири колдонулбайт, т.а. колдонула албайт. Анткени, интерактивдүү метод менен бир эле сабакты өтүү үчүн толтура материалды каражаттар: флипчарт, таркатуучу кагаздар, фламастер ж.б. керек. Мугалим өзүнүн аз гана маянасы менен 5-класстан 11-класка чейин ар бир класстагы 30га жакын окуучуну аталган каражаттар менен камсыз кыла албайт. Бул үчүн мамлекет, министрлик жана мектеп администрациясы тарабынан шарт түзүлүшү керек.

Демек, тездик менен өнүгүп жаткан коомчулуктун талаптарына жооп берүү жана техникадан

артта калбоо үчүн окуу методикалык комплекттердин жаңы вариантын иштеп чыгуу зарылчылыгы келип чыгат. Бул терең илимий изилдөөнү жана мыкты натыйжаларды талап кылгандыктан узак убакыт керек болот. Ошондуктан, педагогикалык жамааттын алдында бүгүн жана азыр билимди окуучуларга кантип беребиз жана кандай жыйынтык алабыз деген суроо турат. Колдо бар материалдарды пайдаланып бүгүнкү коом талап кылган компетенттүү инсанды калыптандыруу биздин түздөн-түз милдетибиз.

Эң биринчи Тарых предметинин өзгөчөлүгү бул – оозеки предмет экендигинде. **Оозеки кеп** социалдык мамиленин негизги каражаты экендигин айтуу менен Выготский кеп бир эле мезгилде сүйлөшүүнүн жана ой-жүгүртүүнүн функциясын аткарат деп белгилейт [1. С.18.]. Анткени, биз сүйлөшүү учурунда бир эле мезгилде ой-жүгүртөбүз. Адамдын баарлаша алуусу, сүйлөгөн сөзүнүн ой-жүгүртүүсүнөн көз каранды. Ал эми ой-жүгүртүү өз кезегинде биздин мээде болгон билимдин негизинде иштейт.

О.э. кептин негизги функциялары төмөнкүлөр деп көрсөтүлөт:

1) кеп – коомдук-тарыхый тажрыйбаны өздөштүрүүнүн, муундан-муунга берүүнүн жана сактап калуунун каражаты;

2) баарлашуунун каражаты;

3) интеллектуалдуу ишмердүүлүктүн (кабыл алуу, эс тутум, ой-жүгүртүү, элестетүү) куралы [4. С.71]. Адамзат өзү топтогон тажрыйбаны муундан-муунга берүү үчүн сөздү ойлоп тапты жана бардык топтолгон тажрыйбалар билимге бириктирилди. Ал эми билим бирөөлөр тарабынан ойлоп табылган, түзүлгөн материалдардын топтому.

Билим – статистикалык түрдө биздин мээге берилет. Билим бизге жаңы билимдерди жаратышыбыз үчүн керек. Биз жаңы түшүнүк, идеялар менен таанышканда жаңы билимдерге ээ болобуз жана башка адамдар менен баарлашуу процессинде, жаңы маалыматты ой-жүгүртүп кабыл алууда колдонобуз. Демек, алынган билим активдүү психикалык процесс болуп эсептелет [5. С.14]. Биз билим алганда даяр материалды гана өздөштүрөбүз, бул мезгилде мээ, эс-тутум пассивдүү болуп, даяр маалыматты кабыл алат гана. Ошол эле мезгилде бул өздөштүрүлгөн билимдер ой-жүгүртүүдө керек болот. Бирок, материалды жаттап алган окуучу, материал менен иштөөдө ойлонбойт, ойлонсо да ойдун аягына жетпейт. Демек, билимдүү окуучу менен ой-жүгүртө алган окуучунун айырмасы чоң. Ой-жүгүртүү деген эмне?

Ой-жүгүртүү – таанып-билүүчү объекттердин ортосундагы байланышты жана мамилелерди ор-

ноткон психикалык чагылдыруунун жалпыланган жана ортомчулук формасы [4. С.61].

Ж.Пиже балдардын психологиясын изилдеп чыгып, ой-жүгүртүүнүн: багытталган (акылдуу) жана багытталбаган (аутистик) эки тибин көрсөтөт [3. С.28-29]. Багытталган ой-жүгүртүү маалыматты кабыл алуу, ага жооп берүү, ойлоону, анализдөө сыяктуу ишмердүүлүккө негизделсе, багытталбаган ой-жүгүртүү ар бир адамдын ички дүйнөсүндө гана болуучу, тил аркылуу сыртка чыкпаган ички сезим катары каралат. Мында окутуу процессинде педагог: бала менен баланын багытталган ой-жүгүртүүсүнүн негизинде байланышат. Багытталбаган ой-жүгүртүү баланын индивидуалдуу интеллекте жараша предметти же материалды кабыл алуусу болуп эсептелип, ал анын ички дүйнөсүндө калат. Ой-жүгүртүү эки стадияны басып өтөт: түшүнүккө чейин жана түшүнүү [4. С.62-63]. Түшүнүккө чейинки мезгил бул баланын жаңы түшүнүккө ээ болуп, предметтердин дал келүүчүлүгүн жана аналогиялык окшоштугун эске тутуу менен ой-жүгүртүүсү. Түшүнүп ой-жүгүртүү бул акырындык менен баланын мээсинде калыптанып барат. Мисалы, кенже жаштагы окуучулардын ой-жүгүртүүсү конкреттүү түшүнүккө, ал эми өспүрүм куракта сөздүк-логикалык ой-жүгүртүүгө негизделет. Эми бала конкреттүү түшүнүктөн абстракттуу түшүнүп ой-жүгүртүүгө өтөт. Бул жерде окуучу ой-жүгүртүүсүн кандайча түшүндүрүп бере алат, бул анын сөз байлыгына жараша болот.

Жалпы эле “акыл-эс – пикир жүргүзүү, түшүнүү, ой жүгүртүүдөн турат” [6]. Демек, акыл-эсти иштетүү үчүн багыттоо керек. Ал үчүн оозеки баарлашуу менен бирге сөзсүз жазуу иштерин жүргүзүү да максатка ылайык.

Жазуу иштерин аткарууда окуучунун мээсинде аң-сезимдүү жана максаттуу ой-жүгүртүү процесси жүрөт. Процесстин жүрүшүндө окуучу маселенин баштапкы абалын түшүнүү менен маалыматты анализдеп, ой-жүгүртүп, кандайдыр бир жыйынтыкка келет [4. С.65-66].

Жазуу иштеринин эң кеңири тараган түрү: эссе жазуу болуп эсептелет. Мисалы, 7-класстагы §4. “Континенттик Европадагы ири мамлекеттер (V – X кк.)” темасын алалы. Бул тема Франк империясынын бөлүнүшүнөн кийин Европада пайда болгон үч мамлекет жөнүндө. Окуучуларды темага кызыктыруу үчүн төмөнкүдөй тапшырма беребиз: ар бир окуучу сабакта тарыхчы-летописецке айланат. Бул жерде баяндоо жылдар менен берилет. Окуя Улуу Карл өлгөн 814-жылдан башталып, калган жылдар “Улуу Карл өлгөндөн *баланча* жылдан кийин” деп жазылат. Мисалы, 814-ж., Улуу Карл өлгөн, 843-ж. империя үчкө бөлүнгөн. Демек, 843 – 814 = 29. Үлгүнү окуп

чыгып, окуучу Франциянын же Германиянын тарыхын тандап алып, эссе-баяндама жазат. Бул окуучунун тарыхый окуяларды өз сөзү менен түшүндүрө алуусуна, математикалык билимин колдонуусуна шарт түзөт.

Мындан сырткары, тарых предметинде көп жолукчу даталарды дагы окуучулар үчүн ашыкча жүк эмес керектүү маалымат катары кызыктуу колдонууга болот. Ал үчүн “Биздин компас – жылдар” аттуу тапшырманы иштейбиз. 6-класстагы Кичи Азиянын жана Кавказдын эзелки мамлекеттери: Хетт, Митанни, Урарту падышалыктары канча жыл өкүм сүргөндүгүн эсептеп чыгуу бул мамлекеттердин канча жыл жашагандыгын болжолдуу билсе болот. Мындай тапшырмалар окуучунун мезгил-мейкиндикти да аңдап түшүнүүсүнө жана ой-жүгүртүүсүн көнүктүрүүгө жардам берет.

Бүгүнкү күндө аз колдонулган сандарды жана жыл эсептөөлөрдү дагы окуучунун практикада колдоно алуусу үчүн иштетип үйрөтүү керек. Мисалы, 6-класстагы рим цифралары, 7-класстагы Хижра жылы, Майялар колдонгон сандар жөнүндө маалымат берип, үйрөнгөнүн колдонуп, үй-бүлө мүчөлөрүнүн жана өзүнүн туулган күнү жана жылын жазып чыгуусун тапшырма берүү.

Сүйлөм түзүү методу дагы ой-жүгүртүүнү машыктырууга жардам берет. Мисалы, Иероглифтерди аралаштырып сүйлөм түздүрүү окуучуну предметке кызыктырып, белгилерди туура колдонууга үйрөтөт. О.э. сүрөткө карап жана “Ашыкча сөздү алып салуу” менен сүйлөм түзүүчү тапшырмалары дагы окуучунун ой-жүгүртүүсүн калыптандырууга жардам берет.

Окуучу үчүн берилген ар бир маалымат аны ойлонтууга, чечимдерди чыгарууга шыктандырышы шарт. Окуу жана түшүнүү тапшырмалары мына ушул максатты көздөйт. Бүгүнкү маалыматтык коомдо адамдын аң-сезимине билинбестен таасир этип жаткан толтура маалыматтарды адамдын кабыл алуу жөндөмүн, образдуу сүрөттөр боюнча ой-жүгүртүү көндүмдөрүн калыптандыруу маанилүү. Бардыгы туура ойлонуудан жана чечим чыгаруудан көз каранды. Адамдын сынчыл ой-жүгүртүүсүн өнүктүрүп барса болот дейт Д.Халпрен [5]. Албетте бул көндүмдөрдү мектеп партасынан калыптандырып баруу керек. Мисалы, 6-класста египеттиктер сыйынган негизги кудайларды схемага жазып чыгуу, 10-класстагы Падыша Хаммурапинин мыйзамдары боюнча суроолорго жооп берүү, Байыркы Египет мамлекетиндеги фараондордун титулдарын сүрөткө жазып чыгуу, сүрөт менен текст аралашкан “Байыркы Кытайдагы ачылыштар” ж.б. тапшырмалар окуянын сүрөт менен байланыштырып түшүнүүсүнө жардам берет. О.э. кайсы бир окуяны окуп, ага байланыштуу сүрөт тартуу

окуучунун көркөм-эстетикалык табитин өстүрүп, окуяны өзүнүн элестөөсү менен кабылдоосуна өбөлгө болот.

Сөздүк же терминдер менен иштөө тарыхты окутуудагы бөлүнбөс тармак. Окуу китептеринде көпчүлүк терминдердин түздөн-түз түшүндүрмөсү берилбейт, термин тексттин арасында колдонулуп, кээ бири окуучу үчүн түшүнүктүү болсо, кээ бирлерин окуучу эле эмес, мугалим дагы түшүнбөйт. Аларды түшүнүү менен колдонуу үчүн албетте, биринчиден мугалим өзү түшүнүп алуусу, андан кийин окуучуларга багыт берүүсү сунушталат.

Тарых предметинде кеңири колдонулуп жүргөн концептуалдык карта, таблица толтуруу, схема менен иштөө сыяктуу тапшырмалар дагы биринчиден билимди текшерсе, экинчиден жазылгандарды байланыштырып айтып берүүдө окуучунун оозеки кебин жана ой-жүгүртүүсүн калыптандырууга жардам берет.

Окуучу окугандарына анализ жүргүзүп, дал ушул жооп, берилген суроого туура келүүсүн кроссворд менен иштөөдө ынанат. Дэгеле кроссворддо кызыктыруучу суроолор берилип, бир суроонун жообу, экинчи суроонун жообун айтып турат. Кроссворд окуучу үчүн эң кызыктуу оюн. Аны менен иштөөдө окуучу тапкычтыкка, туура жазууга үйрөнөт жана жооп табуу үчүн ар түрдүү маалымат булактарын издей баштайт. Биз тараптан сунушталган дагы бир тапшырма тамгаларды шифрлөө менен ачкычты табуу. Мисалы, 7-класста Орто кылымдагы чыгыш акындардын ысымдары гана аталып кетет. “Чыгыш поэзиясынын кылдары” аттуу тапшырмада алардын ар биринин ырларынан үзүндүлөрдү берүү менен автордун ысымын табуу сунушталат. Бул тапшырма дагы окуучуларда кызыгууну пайда кылып, орто кылымдын поэзиясынан кабардар болууга, бул мезгилде акындар кандай мазмунда ыр жазгандыгын өзү окуп, анализ жүргүзүүгө жардам бериши мүмкүн.

Билимди баалоонун негизги каражаттарынын бирине айланган тесттик тапшырмалар окуучунун ой-жүгүртүүсүн өстүрүүчү эң негизги методдордун бирөөсү болуп эсептелет:

- 1-ден: тест объективдүү баалоонун каражаты;
- 2-ден: тесттин мазмунун кенендиги;
- 3-дөн: тесттик баалоонун гумандуулугу, акыйкаттуулугу;
- 4-дөн: тесттик баалоонун кенендиги;
- 5-ден: убакыттын үнөмдөлүшү [2].

Окутуу процессинде тест тапшырмаларын пайдалануу менен билим берүү системасынын катышуучулары объективдүү жана туура жыйынтыкка жетише алат. Мугалим – окуучу предметти канчалык деңгээлде өздөштүргөнүн баалай алат, окуучу – өз билимин калыс бааланганына

күбө болот, ата-эне – баласынын билим деңгээли жөнүндө маалымат алат. Тесттик тапшырмаларды аткаргандан кийинки натыйжа боюнча ар бир билим берүү системасынын катышуучусу өзүнчө жыйынтык чыгарып, пайда болгон проблемаларды чечүүнүн жолунда биргелешип аракет кылса жакшы натыйжаларга жетишиши мүмкүн.

Мугалимдердин жаңычыл, чыгармачыл иш-мердүүлүгүнө салым кошуу үчүн иштелип чыккан жогорудагы сунуштар келечекте гумандуу, патриот жана компетенттүү инсандарды тарбиялап чыгарууга салым кошот деп ишенебиз.

Адабияттар:

1. Выготский Л.С. Собрание сочинений. Проблемы общей психологии. Том II. М.: Педагогика. 1982 г.

2. Морев И.А. Тридцать три принципа конструирования теста, создания тестовых заданий и выбора технологии тестирования. pdf

3. Пиаже Жан. Речь и мышление ребенка. Римис. 2008 г. – 291 стр.

4. Психология и педагогика: учебное пособие/С.И.Самыгин и.др. – М.: КНОРУС, 2012 г. – 480 с.

5. Психология критического мышления. Д.Халпрен. pdf. Издательство: Питер. 2000 г. 405 стр.

6. Ушинский К.Д. Собрание сочинений. «Человек как предмет воспитания. Опыт педагогической антропологии». VI глава. Мышление [OCR Biografia.Ru](http://OCR.Biografia.Ru)